

Simona Maria DRELCIUC

Imaginea nefratelui în literatură

COLECȚIA
DIMENSIUNI
CULTURALE

Simona Maria DRELCIUC

**IMAGINEA NEFRATELUI ÎN
LITERATURĂ**

**LUMEN
2015**

IMAGINEA NEFRATELUI ÎN LITERATURĂ
Simona Maria DRELICIUC

Copyright Editura Lumen, 2015
Iași, Țepeș Vodă, nr.2

Prezentul volum este la bază o teză de doctorat susținută de către Simona Maria Drelciuc în anul 2010, sub coordonarea Prof. Univ. Dr. Ioan Derșidan, la Universitatea din Oradea, Facultatea de Litere.

Editura Lumen este acreditată CNCS

edituralumen@gmail.com
prlumen@gmail.com

www.edituralumen.ro
www.librariavirtuala.com

Redactor: Roxana Demetra STRATULAT
Design copertă: Roxana Demetra STRATULAT

Reproducerea oricărei părți din prezentul volum prin fotocopiere, scanare, multiplicare neautorizată, indiferent de mediul de transmitere, este interzisă.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DRELICIUC, SIMONA MARIA

Imaginea nefraterului în literatură / Drelciuc Simona Maria. - Iași : Lumen, 2015
ISBN 978-973-166-404-0
821.135.1.09

Simona Maria DRELCIUC

Imaginea nefratelui în literatură

**LUMEN
2015**

**Pagin 1 sat
goal inten ionat**

CUPRINS

Prefață	7
Argument	13
Capitolul I	
Dualitatea Fârtate-Nefârtate	21
1. Dualismul cosmocratic.....	21
2. Funcțiile dualismului cosmocratic	23
3. Cosmogonii dualiste indo-europene	25
3.1. Egipt și Mesopotamia	25
3.2. Dualismul iranian	26
3.3. Gnosticismul.....	29
3.4. Maniheismul.....	31
3.5. Bogomilismul.....	32
4. Dualismul cosmocratic românesc.....	34
4.1. Fârtate și Nefârtate.....	34
4.2. Facerea lumii.....	35
5. Aspecte comparative în cercetarea dualismului cosmocratic	42
Capitolul II	
Aspectul cult al cercetării Nefârtatului	55
1. Răul în imaginarul colectiv	55
2. Răul și teologia	59
3. Diavolul personal.....	71
3.1. Imaginea lui Satan în tradiția iudaică	80
3.2. Căderea luciferică	84
3.3. Creștinismul terifiant	98
4. Diavolul – catalizator al civilizației europene.....	103
4.1. Estetica urâtului.....	108
4.2. Femeia, complice al lui Satan	116
Capitolul III	
Nefârtate în vers și fabulă	127

1. De la monstrul Evului Mediu la rebelul romantic	127
2. Diavolul ca instrument moralizator	133
3. Motivul demonic în literatura occidentală.....	138
3.1. Diavolul ludic al francezilor.....	139
3.2. Germania legendară	140
3.3. Ruinele britanicilor.....	144
3.4. Nuvela fantastică	161
3.5. Diavolul puritanilor	169
3.6. Demonul literaturii ruse	174
4. Ipostaze iconice ale temei demonice.....	179
4.1. Divina comedie.....	179
4.2. <i>Dunciada</i>	185
4.3. Mitul faustic	185
4.4. Christabel.....	189
4.5. Iago.....	190
4.6. Paradisul pierdut.....	191
5. Tipologia demonică. Diavolul ca personaj literar.....	195
Capitolul IV	
Imaginarul diabolic românesc.....	209
1. Repere metodologice în identificarea sferei malefice	209
2. De la mit la ficțiune	216
2.1. Sacrul și miturile	216
2.2. Legende apocrife	221
2.3. Specificul demonologiei folclorice românești	223
3. Teme ale literaturii culte.....	256
3.1. Câteva considerații metodologice	256
3.2. Repere ale fantasticului.....	262
3.3. Sfera maleficului în literatura română	268
Concluzii	331
Bibliografie selectivă	351

Prefață

Demonismul literar poate fi considerat o temă de actualitate pentru omul contemporan. Chiar dacă apogeul poate fi considerat mai ales secolul al XIX-lea, în zilele noastre constatăm un reviriment destul de puternic – e adevărat, mai ales în literatura pentru adolescenți, atât de îndrăgită și de cinematografia actuală –, arătând că spaimile umane din toate timpurile se pot exorciza în continuare și pe cale literară.

Lucrarea de față a doamnei Simona Drelciuc abordează o tematică complexă și de actualitate, după cum spuneam, cea a mitologismului literar. Inspirată de literaturile și mitologiile numeroaselor popoare care au dat creații semnificative în domeniu, dar bazându-se, în egală măsură, și pe spațiul cultural românesc, la rândul lui extrem de generos atât cu materia primă mitologică, cât mai ales cu oglindirea literară a acestei teme și acestor motive devenite memorabile, studiul doamnei Simona Drelciuc este o contribuție cu adevărat semnificativă la sistematizarea unui domeniu extrem de vast, atât din punctul de vedere al varietății perspectivelor literare, cât mai ales din punctul de vedere al abordării elementului mitologic și/sau fantastic prezent în scrierile analizate.

Întrucât originile religioase, mai ales cele precreștine, sunt extrem de bogate și s-au păstrat, și după trecerea la creștinism, în mentalul uman, partea introductivă a cercetării de față este consacrată elementelor de dualitate și mai ales demonismului malefic în culturile populare care au avut contribuții în spațiul românesc. Dualitatea mitologică a Fârtatului/Nefârtatului, Îngerului și Demonului sau a Dublului negativ poate fi analizată în primul rând din perspectiva mitologică/religioasă, dar și pur literară. Acesta este într-adevăr un demers întreprins și de autoare, care, prin capitole succesive, purcede la explicarea principalilor termeni și concepte pe care

le folosește, pentru a-și forma o viziune mult apropiată de convingerile curente ale societăților în sânul cărora apar și textele literare de factură mitologică și fantastică. Pentru că, de multe ori, aceste ecouri literare constituie o replică sensibilă la aceste reprezentări și, prin urmare, fără buna cunoaștere a aspectelor acestora în domeniul mitologic și religios nici decriptarea motivelor ce le cuprind nu poate fi făcută la modul coerent și veridic. Tocmai acest caracter tributar culturii populare românești din care s-a inspirat foarte mult în elaborarea lucrării rezidă, am putea spune, caracterul specific al prezentei cercetări. Nu vorbim de elemente fantastice, mitologice, demonice în general, așa cum pot fi ele decelate în texte (inclusiv literare) diferite, ci de accentul pus pe cuplul de frați (gemeni) ce formează un cuplu polarizat negativ, tributar probabil vechilor credințe bogomilice care se regăsesc și în vechile mitologii (inclusiv în rudimente creștine) ale mai multor popoare. Înger rău sau Diavol bun, personaj enigmatic marcat profund de trăsătura esențială a demonicului, *coincidentia oppositorum*, Nefărtatele studiat de autoare se oferă sub numeroase aspecte care impun sistematizarea și, mai ales, devenirea pe tărâm literar. De aici și abordarea complexă, interdisciplinară, pentru că ipostazele personajului analizat sunt și ele la fel de sofisticate.

Primele două capitole ale lucrării, *Dualitatea Fărtate-Nefărtate*, respectiv *Aspectul cult al cercetării Nefărtatului* se ocupă de localizarea conceptelor de demonic, diabolic, nefast, Rău, alter-ego negativ ș.a.m.d., așa cum apar ele în vechile sisteme de credință, populare (mitologice), respectiv religioase (culte, cum este cazul creștinismului). Autoarea trece în revistă la modul competent principalele lucrări care au luat în discuție tema analizată, realizând o foarte bună prezentare sintetică, la obiect, din perspectivă diacronică, a ideilor fundamentale din domeniu. Perspectiva religioasă și etnologică asupra răului, așa cum

conturează el în imaginarul colectiv, este una extrem de importantă, întrucât ea constituie acel background pentru toate reprezentările ulterioare din domeniul culturii în general. Considerăm potrivită acest excurs amplu al autoarei, pentru a venit în ajutorul cititorului și a-l pregăti pentru analiza textelor literare din capitolele următoare.

Un maraton prin literatura universală este făcut în capitolul al treilea, *Nefărtatele în vers și fabulă*. Trecând prin marile culturi și mai ales literaturi ale lumii, sunt tipologizate reprezentările demonice atât la nivel iconic, cât și la nivel ideatic, analizându-se transferul calitativ care a avut loc, de la personajul pur religios la cel esențializat, resimbolizat, revalorizat. Analiza făcută este bine echilibrată, fără a intra în prea multe detalii din scrierile selectate, punând accent pe evoluția personajului și mai ales pe specificul acestuia la un anumit scriitor sau într-un anumit spațiu cultural. Foarte bine realizat ultimul subcapitol de aici, *Tipologia demonică. Diavolul ca personaj literar*, în care autoarea realizează o sinteză impecabilă a fețelor pe care personajul analizat le ia în diversele culturi analizate, reducându-le astfel la câteva linii directoare edificatoare. Ca o concluzie asupra perspectivele pe care demonicul literar le are în imaginarul cultural universal, autoarea surprinde în acest plan câteva direcții de evoluție pe care le și urmărește mai apoi în analizele întreprinse, accentuând una sau alta dintre aceste caracteristici, în funcție de literaturile în care s-au manifestat sau epocile literare care au generat respectivele texte: „evoluția Diavolului se poate urmări pe trei planuri literare paralele, care uneori se întretaie, însă rămân, chiar și în prezent, destul de bine delimitate: Diavolul ca instrument moralizator, fie al lui Dumnezeu, fie al mai-marilor Bisericii care îl folosesc, în continuare, pentru a ține sub control masele; Diavolul ludic, al poporului, drăcușorul jucăuș și mai mereu păcălit, la cheremul oamenilor; și Diavolul

romantic, desprins de imaginea sa biblică, cu trăsături fine și porniri rebele, al literaturii și poeziei”. Remarcăm capacitatea autoarei de a selecta cele mai importante texte în care se întâlnește personajul analizat, lucrări esențiale în care reușește să prindă, expresiv, sensurile fundamentale.

În sfârșit, ultimul capitol, constituind în fapt corpul central al analizei, *Imaginarul diabolic românesc*, reprezintă o inventariere completă a motivelor demonice esențiale ale literaturii române. Și de data aceasta se face o binemerită încursiune în domeniul arhetipal, în care se face o trecere în revistă, specifică doar culturii românești, a principalelor surse de inspirație pentru motivele sau personajele demonice din universul literar. Fără a se dori un fel de istorie a literaturii fantastice, studiul doamnei Drelciuc, extrem de punctual, tratează numai ipostaza demonic/diabolică, chiar dacă polimorfă, dar din perspectiva spațiului cultural care a generat-o. Deși, așa cum afirmă, această tentație a existat, reușește totuși să păstreze distanța necesară și să se concentreze pe tema aleasă. Pentru a o cita din nou pe autoare, „traseul va porni cu o trecere prin filiera sacrului și a profanului, cu identificarea substratului mitologic ce stă la baza bogatului fond autohton arhaic al creațiilor populare. Nu sunt uitate trimiterile la legendele apocrife, ce fac legătura dintre mitologia populară și textele religiilor culte, urmate de câteva precizări privind arhetipul demonic din basmele populare, și de prezentarea câtorva teme și simboluri demonice din literatura cultă”, într-o manieră mai liberă de interpretare a simbolurilor arhetipale. *Sfera maleficului în literatura română*, extrem de bogată, este radiografiată de doamna Simona Drelciuc, oferind cititorului niște interpretări de o bună calitate ale textelor literare selectate.

Apreciem, ca o trăsătură generală a studiului realizat de doamna Simona Drelciuc, o excelentă organizare a materialului, o analiză coerentă, ce urmărește și îndeplinește obiectivele

propuse, autoarea caracterizându-se printr-un spirit analitic și sintetic extrem de dezvoltate, care au ajutat-o să interpreteze, dar mai ales să sintetizeze reprezentări, personaje, teme și motive așa de diferite, pentru care a propus tipologii viabile ce permit o lectură coerentă a argumentației. Lucrarea are un caracter unitar, rotund, în ciuda faptului că se analizează numeroase opere literare ale unor scriitori din culturi diferite, căci autoarea își construiește cu atenție discursul critic, fără a se lăsa purtată de multitudinea de asociații și conexiuni, care, spuse cu inteligența descifrării temei, realizează cu claritate și pătrundere raționamentul eseistic, expresiv și antrenant. Se cuvine subliniată și dozarea echilibrată a citatelor, atât a celor din operele literare, cât și a celor din bibliografia critică, care nuanțează și conturează mai pregnant reperele comentariului critic original, inteligent și curajos aparținând autoarei. Redactarea tezei într-un stil elevat și elegant, modern, fără a fi ostentativ, conferă distincție demersului critic, sporind astfel satisfacția lecturii. O latură valoroasă a analizei constă în faptul că autoarea s-a încumetat să ne prezinte, de fiecare dată, o nouă lectură și perspectivă asupra unor opere de seamă ale literaturii universale, dându-le o interpretare modernă, aceasta atestând un cercetător înzestrat cu sensibilitate și cu capacitatea de a pătrunde tâlcurile și nuanțele textelor examinate.

Antoaneta OLTEANU

Pagin 1 sat goal inten ionat

Argument

Studiul de față își propune să urmărească metamorfozele Nefârtatului, opus al lui Fârtate și component al perechii gemelare specifice mitului cosmogonic românesc. Asimilat personajului biblic Satan sau Diavolul odată cu apariția creștinismului, Nefârtate împrumută caracterul de adversar al lui Dumnezeu-Fârtate, deși nu într-o opoziție atât de contrastantă precum cea din dogma creștină oficială, păstrând atributele unui colaborator creativ și ingenios la facerea lumii, mai ales în mentalitatea omului simplu, tributar încă mai pașnicei gândiri pre-creștine.

Demersul nostru este direcționat către identificarea ipostazelor literare ale acestui reprezentant al sacrului monstruos, însă, pentru a ajunge la momentul în care Nefârtate, devenit Diavol, își face intrarea pe scena creațiilor literare, a fost necesară o reconstituire a etapelor parcurse până la stilizarea sa. Prin urmare, volumul de față are un caracter multidisciplinar, atingând domenii precum religie, filozofie, istorie, antropologie și mitologie și, cu riscul de a fi făcut doar o succintă trecere prin aceste domenii, ne asumăm acest neajuns, precizând însă că, fără aceste scurte incursiuni în ariile adiacente, personajul diavolesc ar fi rămas în mare parte neînțeles.

Motivația alegerii acestui subiect este una cu caracter personal, pornind din interesul cultivat pe parcursul ultimelor două decenii pentru acest personaj. „Uneori dracul te duce, se vede, și la bune”, spunea un personaj al marelui Caragiale, cât se poate de adevărat în cazul de față. Documentarea pentru acest subiect s-a desfășurat în paralel cu preocupările profesionale iar interesul și cunoștințele acumulate în domeniul mitologiei și cel al imaginarului au contribuit la elaborarea unui parcurs firesc al cercetării.

În afara motivației subiective care a stat la baza alegerii acestei teme, subliniem și necesitatea unei atente priviri asupra Diavolului personal, independent de celelalte manifestări ale sacrului monstruos sau de personajele mitice cu caracter malefic și cărora le sunt dedicate dicționare de mitologie, culegeri de folclor și tratate de magie și ocultism. Chiar titlul volumului este, pentru majoritatea celor cu care am discutat, o enigmă. În afară de câțiva oameni de litere cu care ne-am consultat de-a lungul cercetărilor, alte persoane cărora le-am vorbit despre Nefârtate nu au știut cine este acesta. Explicând echivalența lui Nefârtate cu Diavolul creștin, expresia nedumerită era înlocuită de neîncredere și chiar reticență. Teamă îi împiedică pe unii să se intereseze de adevărata identitate a Diavolului, persoanele evlavioase evitând chiar să-i pronunțe numele, însă există și un public care ar dori să știe mai mult, dacă nu din punct de vedere științific, atunci ca un fel de alternativă la un documentar informativ.

Tema trezește interesul prin reiterarea caracterului versatil al acestui personaj și a felului în care multiplele sale personalități și manifestări pot fi valorificate în spațiul ficțiunii literare, de la simpla apariție zgomotoasă și pusă pe șotii din basmele populare și până la demonul interior din marile drame existențialiste. Este evidentă latura senzațională a aparițiilor sale, justificându-se astfel și interesul stârnit de subiect, nu doar din partea amatorilor de insolit, ci și din partea specialiștilor filologi. Ca personaj literar, Satan poate performa ca atare, în plinătatea condiției sale de înger căzut, fie mândros, fie ironic sau melancolic, sau poate evidenția temele majore pe care sunt structurate creațiile literare.

Într-o epocă a scepticismului, când odată cu neîncrederea în existența Diavolului se manifestă și o accelerată dezvrăjire a lumii, așa cum numește Marcel Gauchet, resuscitarea interesului în această dimensiune a sacrului este o

inițiativă importantă, ce atrage atenția asupra adevăratelor valori spirituale și literare, precum și asupra bogatei resurse de inspirație oferite literaturii de fondul mitologic al poporului român.

Identitatea Nefârtatului și transformarea sa în Diavolul creștinilor ni se revelează prin studiile de mitologie dedicate acestui subiect. Tradiția acestor lucrări monumentale dedicate folclorului românesc este reprezentată de autori precum B. P. Hașdeu, Simeon Florea Marian, Tudor Pamfile, Elena Niculiță Voronca, Lazăr Șăineanu, Marcel Olinescu, Ioan Ghinoiu, Artur Gorovei, Antoaneta Olteanu, Romulus Vulcănescu, Victor Kernbach, Ovidiu Papadima sau Gheorghe Vlăduțescu – iar lista poate continua, fiecare având metodele proprii de abordare a demonologiei, ritologiei familiale, solomoniei și creațiilor folclorice românești. Operele științifice ale acestor autori sunt bazate pe un material informativ vast și o bibliografie foarte bogată. Astfel, sunt abordate elementele mitice românești din variate perspective, de la listarea în ordine alfabetică a simbolurilor și termenilor mitici, a elementelor de magie, credințe și eresuri populare (precum Ivan Evseev în al său *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească* sau Ion Taloș în *Gândirea magico-religioasă la români*) și până la abordările filozofice ale problematicii dualismului cosmocratic românesc, în lucrări de o mare complexitate și elocvență precum volumul de *Mitologie românească* al lui Victor Kernbach. Pe aceeași linie a aspectelor dualiste în cosmogonia românească în comparație cu marile mituri dualiste indoeuropene se înscrie și Gheorghe Vlăduțescu, cu a sa *Filosofie a legendelor cosmogonice românești*, lucrare în care autorul accentuează difuzionismul cultural și elementele filozofice comune mitologiilor cosmogonice, realizând o analiză din perspectiva istoriei filozofice a mitologiei românești.

Continuarea acestui volum o puteți lectura achiziționând volumul de pe

www.editalumen.ro

www.lumenpublishing.com

sau din librăriile noastre partenere.

Într-o epocă a scepticismului, când odată cu neîncrederea în existența Diavolului se manifestă și o accelerată dezvrăjire a lumii, așa cum numește Marcel Gauchet, resuscitarea interesului în această dimensiune a sacrului este o inițiativă importantă, ce atrage atenția asupra adevăratelor valori spirituale și literare, precum și asupra bogatei resurse de inspirație oferite literaturii de fondul mitologic al poporului român.

Identitatea Nefârțatului și transformarea sa în Diavolul creștinilor ni se revelează prin studiile de mitologie dedicate acestui subiect. Tradiția acestor lucrări monumentale dedicate folclorului românesc este reprezentată de autori precum B. P. Hașdeu, Simeon Florea Marian, Tudor Pamfile, Elena Niculiță Voronca, Lazăr Șăineanu, Marcel Olinescu, Ioan Ghinoiu, Artur Gorovei, Antoaneta Olteanu, Romulus Vulcănescu, Victor Kernbach, Ovidiu Papadima sau Gheorghe Vlăduțescu – iar lista poate continua, fiecare având metodele proprii de abordare a demonologiei, ritologiei familiale, solomoniei și creațiilor folclorice românești. Operele științifice ale acestor autori sunt bazate pe un material informativ vast și o bibliografie foarte bogată. Astfel, sunt abordate elementele mitice românești din variate perspective, de la listarea în ordine alfabetică a simbolurilor și termenilor mitici, a elementelor de magie, credințe și eresuri populare (precum Ivan Evseev în al său Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească sau Ion Taloș în Gândirea magico-religioasă la români) și până la abordările filozofice ale problematicii dualismului cosmocratic românesc, în lucrări de o mare complexitate și elocvență precum volumul de Mitologie românească al lui Victor Kernbach.

Azotoarea

LUMEN
EDITURA
în elita editurilor românești